

Славистика

Выпуск XI (2007)

Редакционная коллегия

д-р Петар Буњак, д-р Ксения Кончаревич, д-р Верица Копривица,
д-р Богдан Косанович, д-р София Милорадович,
д-р Богољуб Станкович, д-р Миролуб М. Стојанович,
д-р Александар Терзич, Богдан Терзич, В. П. Гудков (Россия),
д-р Бранко Тошович (Австрия)

Главный редактор
БОГОЉУБ СТАНКОВИЧ

СЛАВИСТИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО СЕРБИИ

Славистика

Књига XI (2007)

Уређивачки одбор:

д-р Петар Буњак, д-р Ксенија Кончаревич, д-р Верица Копривица,
д-р Богдан Косановић, д-р Софија Милорадовић,
д-р Богољуб Станковић, д-р Миролуб М. Стојановић,
д-р Александар Терзић, Богдан Терзић, В. П. Гутков (Русија),
д-р Бранко Тошовић (Аустрија)

Главни уредник:
БОГОЉУБ СТАНКОВИЧ

Бранко Тошовић

Фонетско-фонолошке и акценатске разлике између српског, хрватског и
бошњачког језика (разлике у проучености и проученост разлика)

С. 158–167

СЛАВИСТИЧКО ОБЩЕСТВО СЕРБИИ

Бранко Тошовић (Грац)

БИБЛИД: 1450-5061, XI (2007) р. (158-168)
УДК 811.163.4'34(091)

ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКЕ И АКЦЕНАТСКЕ РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ СРПСКОГ, ХРВАТСКОГ И БОШЊАЧКОГ ЈЕЗИКА (РАЗЛИКЕ У ПРОУЧЕНОСТИ И ПРОУЧЕНОСТ РАЗЛИКА)

У раду се разматрају два проблема: колико је проучен фонетско-фонолошки и акценатски систем српског, хрватског и бошњачког језика и колико су истражене фонетско-фонолошке и акценатске разлике између поменутих језика.

Кључне ријечи: фонетика, фонологија, акцентологија, српски, хрватски, бошњачки

0. Фонетско-фонолошки систем српског, хрватског и бошњачког језика различито је проучен. Он је био предмет ширих истраживања у оквиру научно-истраживачких пројеката, докторских и магистарских радњи. Такође је објављен значајан број чланака. У анализи 289 таквих издања фонетика и фонологија се налазе на 2. мјесту са 17,5% (фонетика 12%, фонологија 5,5), али оне знатно заостају за водећом дисциплином – граматиком (64%). Готово сва издања долазе са подручја српске и хрватске лингвистике (95%); проценат бошњачких радова је минималан (5%). Српска истраживања су бројнија од хрватских (51% : 44%). Публикације из фонетике преовладавају у односу на оне из фонологије (75% : 25%). У српској лингвистици већи је несклад у проучености фонетике и фонологију (82% : 18%), него у хрватској (64% : 36%). Број српских фонетских издања већи је од фонолошких (40 : 27), док је у хрватској лингвистици обрнуто (9 : 15). У српској лингвистици фонетика је најзаступљенија у граматичким приручницима и лексиконима (20 издања), слиједи фонетски приручници (5), радови о ијекавском изговору (3), фонетици и ортографији (3), историјској фонетици (2), фоностилици (2), фонетици других језика (2), деривационој фонетици (1). У хрватским издањима фонетика се такође најчешће појављује у граматичким приручницима и лексиконима (15), слиједи фоностилистика (6), фонетика и ортографија (3), фонетска периодика (1) и фонетика других језика (1). Бошњачке публикације имају овакву структуру: фонетика у граматичким приручницима и лексиконима (3), фонетски приручници (1), фоностилистика (1). Што се тиче фонологије, српска лингвистика има 9 издања, и то из ових области: фонолошки приручници (4), фонологија у граматичким приручницима и лексиконима (2), фонетика и фонологија (1), фонологија и ортографија (1), дијалектолошка фонологија (1). Хрватска лингвистика дала је 15 издања, од тога су 9 фонолошки приручници, слиједи фонологија у граматичким приручницима и лексиконима (3), фонетика и фонологија (1), генеративна фонологија (1), поредбена фонологија (1).¹

1. Фонетско-фонолошке разлике између српског, хрватског и бошњачког језика готово да нису проучене. Постоји више разлога за такву ситуацију. На то се, прије свега, одразила чињеница да су све донедавно и у једном дужем временском периоду српски, хрватски и бошњачки језик третиран као један стандардни језик (српскохрватски/хрватскосрпски) па проблем идентичности, сличности и различитости није било ни превише актуелан, нити се форсирао. О разликама се повремено говорило и писало, углавном у вези са варијантама (источном или српском и западном или хрватском), уз узимање у обзир двију реализација стандардног језика у Босни и Херцеговини и Црној Гори, које нису називане варијантама, већ босанскохерцеговачким и црногорским стандарднојезичким изразом. Након распада бивше Југославије појавио се низ радова, и то у оквиру хрватске лингвистике, од којих су неки били тенденциозни и усмјерени на проналажење разлика у по сваку цијелу и у што већем броју.

Колико нам је познато, први рад о фонетским разликама написао је Ђуро Даничић. Његов прилог носи наслов Разлике између српског и хрватског језика (Даничић 2002: 301–304). Он констатује да су три „најглавније разлике“ између српског и хрватског језика: 1. „што Срби имају глас **ђ**, а Хрвати га немају него место њега **ј**“, 2. „што Срби глас **ј** који у наставку **-иј** постаје од **и** с гласовима иза којих дође прелијевање у друге, а Хрвати не“, 3. „што Срби глас **л** на крају слога претварају у **о**, а Хрвати не“. Даничић закључује: „[...] ово је троје потребно и довољно да се може најпоузданије разазнати је ли што написано српски или хрватски“ (Даничић 2002: 302–303). Затим је наступио дужи временски период обиљежен slabим интересовањем за подударности, сличности и разлике, да би пред сам други свјетски рат ова проблематика дошла у први план и била потенцирана радикалном политиком Независне државе Хрватске. Петар Губерина и Круно Крстић објавили су 1940. године књигу са рјечником „Разлике између хрватског и српског књижевног језика“. Њен посебан дио посвећен је фонетским разликама. Аутори наводе 25 разлика: „1. Хрв. књиж. језик: **-ије, је, и**, ср. књиж. језик: **-е: млијеко – млеко, гјеца – геца, био – бео.**“² Хрвати познају екавицу само у дијалекту, али та је екавица различита од српске: и по квантитети, и по акценту и по мелодији. 2. Тамо, гдје хрв. књиж. језик има у средини и на крају **х**, срп. књиж. језик има врло често **в: љухоћа – љувоћа, духан – дуван, љух – љув, сух – сув**. Појава је то занимљивија, што и многи Хвати употребљавају у дијалекту глас **в** у средини и на крају ријечи, али књижевни хрватски језик не познаје облике са **в**, док их српски књижевни језик сматра правилним и обичним. Тако оно, што за Хрвата означаје у неким случајевима фамилијарни говор, и што би хрватскоме писцу могло послужити у стилистичке сврхе, то у српском књижевном језику има обично, осјећајно индиферентно, значење (стр. 53). 3. Хрв. књиж. језик код многих имена, која долазе из грчког и хебрејског језика, има глас **б**, а српски **в: Бабилон – Вавилон, Балџазар – Валиџазар, Бењамин – Вењамин, Абрахам – Авраам**. 4. Хрв. књиж. језик има глас **т**, а српски **ћ: њилеџина – њилећина, самоџовић – са-**

¹ Због ограничености простора прихваћени смо за изоставимо списак посебних издања које смо овдје

² Маркирање примјера је у нашем релу унифицирано јер, наравно, у српском језику не постоје облици са **-ије, је, и**.

моћоваиџи, џелеџина – џелеџина, џроџеџи – џроџеџи. Има и обратних случајева као у: *чиџоџа – чиџоџа, џаџа – џаџа*. 5. Хрв. *д*, а срп. *ђ*: *реџаџи – реџаџи, џовеџина – џовеџина*. И обратно: хрв. *ђ*, а српски *д*: *луђак – лудак, лудакџиња – лудакџиња*. 6. Хрв. *џ*, а српски *т*: *џаранџија – џаранџија, демократија – демократија, диџломаџија – диџломаџија*. 7. Хрв. *н*, а српски *њ*: *лиџен – лењ, џуџан – џуџан, џеџи – леџи*. 8. Хрв. *ш*, а срп. *ћ* (*ч*): *шуџеџи – џуџаџи, шуџив – џуџив, иџиџи – леџи*. 9. Хрв. *х*, ср. *ј*: *диџање – диџање, киџање – киџање*. 10. Хрв. *х*, српски *к*: *дрџиџаџи – дрџиџаџи, дрџиџање – дрџиџање*. 11. Хрв. *з*, а срп. *с*: *фиџилофија – фиџилофија, Перџија – Перџија, конџул – конџул*. 12. Хрв. књиж. језик има *џ*, а српски *с*: *џи-нанџије – финансије, џенџимеџар – санџимеџар, деџимеџар – деџимеџар*. 13. Хрв. књиж. језик има *л*, а српски *љ*: *џлоснаџи – џлоснаџи*. 14. Хрв. *љ*, срп. *ј*: *свиџаџа – свиџаџа*. 15. Хрв. књиж. језик има конзонантску скупину *ђ*, а српски *шт*: *оџина – свиџаџа*. 16. Хрв. књиж. језик има асимилацију на крају слога, а српски нема: *обрана – одбрана, обраниџи – одбраниџи, оклада – оџклада*. 17. У средини и на крају ријечи хр. књиж. језик има често *х*, а српски нема: *чаџура – чаура, хриџав – раџав, хладан – лаџан, хрен – рен, хрскаџица – рскаџица, хриџеница – риџеница*. 18. Хрв. *к*, а срп. *х*: *киџури – хиџури, кор – хор, криџанин – хриџанин, кеџија – хеџија*. 19. Хрв. књиж. језик има *њ*, а српски нема: *џриџња – џриџа*. 20. Хрв. књиж. језик нема *н*, а српски има: *маниџеџа – маниџеџа, моџуџе – моџуџе*, и обратно хрв. књиж. језик има *н*, а српски нема: *краџиковидносџи – краџиковидносџи, маџиџерниџа – маџиџериџа*. 21. Хрв. књиж. језик има *ш*, а српски нема: *иџроџиџи – кроџиџи, иџроџиџи – кроџиџи*. 22. Хрв. *л*, а српски без *л*: *џриџеџиџиџи – џриџеџиџиџи*. 23. Хрв. књиж. језик нема *в*, а српски га има: *џруџа – џруџа*. 24. Хрв. књиж. језик у неким конзонантским групама има *в*, док га у српском у тим случајевима нема: *мочваран – мочаран, чувџиво – чувџиво*. 25. Хрв. књиж. језик има *и*, а српски *е*: *биџеџа – белеџа, џриџање – џреџање, медиџина – меџеџина, колиџа – колеџа, џи-ониџ – џионџ*. 26. Хрв. књиж. језик има *е*, а српски *и*: *меџиџоџиџи – миџиџоџиџи, џеџисеманџ – џеџисирнанџи*. 27. У хрватском књижевном језику има *у*, а у српском *ва*: *уџи – ваџи, узџух – ваџух, уџиџиџиџи – ваџиџиџиџи, уџкрнуџи – ваџкрнуџи*. 28. Хрв. књиж. језик има *а*, а српски *е*: *уџаџамни – уџаџамни, џриџамни – џриџамни, џамџиџи – џемџиџи*.“ (Губерина/Крстић 1940: 26–27)³ Они изводе следеће закључке: „Наведене разлике у гласовима стварају посебну цјелину, и оне чврсто карактеризирају хрватски књижевни језик. И то не због тога, што би неки гласови били искључиво власништво хрватског књижевног језика, него, јер они цјелини хрватског језика дају типичне ознаке. Тако на пр. конзонантску скупину *шт* налазимо и у ријечи *џиџиџен*, али та иста скупина дијели српску ријеч *свиџиџеник* од хрватске *свеџеник*. Иако хрватски облик укључује старији облик са *шт*, та повијесна чиџеница нити што одузима нити додаје нашем осјеџају за те ријечи. С друге стране

ријеч *колеџиџи* има глас *е* као и у српском књижевном језику, а по законима наше фонетике та би ријеч морала гласити *колеџиџи*. Ипак ријеч *колеџиџи* не осјеџамо ни мало екавском, јер она спада у наш књижевни језик, према којему се је развио наш језични осјеџај. Не ваља мислити, да се хрватски књижевни језик разликује гласовно од српскога зато, што тобоже српски књижевни језик има развијенији гласовни развитак. Напротив ми налазимо српских ријечи, у којима нема конзонантске асимилације на крају слога, док је у хрватском налазимо. Српске су ријечи: *одбрана, оџклада*, а хрватске: *обрана, оклада*, што значи, да су хрватске ријечи у фонетском погледу ишле даље од српских. Све то показује, да повијесно гледиште не може бити одлучно за данашњи језик. А кад проучавамо гласовне разлике са стајалишта данашњег језика, онда их морамо проучавати тако, да успоређујемо гласове једне ријечи с неком другом, која има исто повијесно исходиште, а другачији резултат у данашњем језику.“ (Губерина/Крстић 1940: 27–28).

Маријан Крмопић у дијелу „О гласовним и рјечотворбеним разликама“ налази, прије свега, разлику у употреби екавице и ијекавице те истиче: „Разлика између хрватскога и србскога види се већ и у приобџајним предностима ијекавице.“ (Крмопић 2001: 136). У његовом раду, поред поменутог, налазимо и ове примјере: 1. *е/и* испред *о* (*цео – цио*), 2. уметање самогласника у сугласничку скупину (*несаломџив – несломџив, обавеза – обвеза*), 3. првенословенско *шт* (*оџиџиџе – оџиџиџе*), 4. грчко *х* (*хлор – клор*), 5. *б* у ријечима грчког и хебрејског поријекла (*варвар – барбар*), сугласници *к/џ* испред *е, и, у* у грчким ријечима које су дошле из латинског (*Киџар – Циџар, океан – оџеан*), 6. промјена *л* у *о* на крају ријечи (*сџио – сџиол, џо – џол*)⁴, 6. *в* у српским ријечима из руског језика, „јербо те су ријечи у хрватски дошле из западноеуропских језика“ (*Аџиџи – Аџиџи, евроџеџација – еуроџеџација, џсџеџо – џсџеџо*), 7. у неким туђицама хрватски има *з*, а српски *с* (*деџериџи – деџериџи, коџмос – коџмос*), 8. *р* на крају ријечи (*јуче – јучер, џаџоџе – џаџоџер*), 9. *са-* у српском и *су-* у хрватском (*сараџник – суараџник*), 10. „Хрвати радије рабе *не-*, гдје Срби рабе приедлог *без-* или *бес-*“ (*бесаниџа – несаниџа, бесџеџиџиџа – несџеџиџиџа*), 11. у сложеницама за ознаку двојности или једнакости „Хрвати рабе поглавито прилог *исто-*, а Срби радије рабе прилоге *једно-* или *једнако-* (*једнакоџроџан – иџиџоџроџан, једнакоџмјеран – иџиџоџмјеран, једноџродан – иџиџоџродан, једноџзначан – иџиџоџзначан*)“, 12. „У хрватском може довести до неспоразума упораба спојника *-о-* јербо *шеџиџиџиџиџи* и *шеџиџиџиџиџиџи* у хрватском не значе исто [...] (*шеџиџиџиџиџиџи* деџак = хрв. се каже *шеџиџиџиџиџиџи деџак*, тј. деџак који има шеџ година, јербо нема *деџака од шеџиџиџиџиџиџи*“, 13. у множини именица женског рода у хрватском језику нема сибилације (*баџка – баџки, биџка – биџки, маџка – маџки, ноџа – ноџи, руџа – руџи, шаџа – шаџи*), 14. у сугласничке скупине *-кт-, -нт-, -рт-, -лт-* деџине именица туђег поријекла у хрватском се не умеџе непостојано *-а-* за разлику од српског (*аџенџи – аџениџи, аџенџи – аџениџи, диџалеџиџи – диџалеџиџи, конџеџиџи – кон-*

³ Низ наведених примјера не одговара актуелном стању нити се може јети као ваљан аргумент за утврђивање разлика између српског и хрватског језика. На жалост, због ограничености простором нисмо

⁴ Чудно је да овај аутор налази разлику и о томе што се у српском језику сматра погрешним: „Срби мисџаџи л у о и каџа нџиџе на крају слога посебниџи и карактериџиџи“

цейш, моменаш – моменш), 14. мјесто грчког „дочетка“ -тиа у хрватском је -циа (демократија – демократија), 15. латинске именице на -иум добивају у хрватском „дочетак“ ј (кришеријум – кришериј, шеријоријум – шеријориј), 16. у номинативу једине именица мушког рода у српском се појављује а (активиста – активист, шерориста – терорист) – Крмпотић 2001: 136–139.

Илија Протуђер налази такође низ разлика између српског и хрватског. Рецимо: у српском језику се употребљава приједлог *ка*. „Тај се приједлог у хрватском језику раби у примјерима када ријеч почиње сугласницима *к, г, х*, али због српске обојености и у тим примјерима нестaje. Тако ћемо рећи: – Идем *кући*, а не Идем *ка кући*. – Одлази *ћобљу*, а не Одлази *ка ћобљу*.“ (Протуђер 2004: 16). Стога није правилно Идем *ка сесџи*. – Идем *ка браћу*. – Дођи *ка мени*. У раду „Благозвучно а“ Стјепан Бабић полемизира са његовим ставом да је *сребрен* српски, а *сребрн* хрватски и закључује: „Важно је да настојимо да се хрватски што више разликује од српског језика,⁵ али је још важније да при томе на нарушавамо структуру хрватског књижевног језика“ (Бабић 1996а: 38) Исти аутор је написао посебан чланак „Сребрена улица у Загребу“, у коме је поново полемизирао са Крмпотићем: „Не знам на темељу каквих је потврда Крмпотић дошао до таква закључка јер кад се оне погледају, тада се види да су се одувјек употребљавала оба лика, само што је *сребрн* увијек био нешто чешћи. Но на новију употребу сигурно је утјецао Драгутин Боранић са својим правописом јер је у њему изразиту предност дао пријдеву *сребрн*.“ (Бабић 1996б: 147). Бабић истиче да се не може рећи да је *сребрен* српски и да таква оштра поларизацијска оцјена нема правог темеља, „а како има довољно хрватских писаца и говорника који употребљавају *сребрен*, морамо се сложити са Славком Павешаћем и суауторима који у свом Језичном савјетнику кажу да је добро и *сребрен* и *сребрн*.“ (Бабић 1996б: 147).

2. У бошњачкој лингвистици интересантан је рад Наиле Ваљевац о фонетско-фонолошким разликама на подручју Босне и Херцеговине (Ваљевац 2005). У њему она констатује да је окренутост босанске стандарднојезичке норме ка западу „већ психички дотакла бошњачко језичко биће и његов језички идентитет“ и да су у јавности су све гласнија негодовања против такве оријентације актуелне босанске језичке норме (Ваљевац 2005: 66).

3. О различитим стандардолошких рјешењима фонетско-фонолошких појава у српском, хрватском и бошњачком језику објавили смо недавно један рад (Тошовић 2006). У вокалском систему тежиште анализе ставили смо на рефлекс јата и показали да он не диференцира српски, хрватски и бошњачки језик. Такође смо тумачили алтернатије типа *а/о е/а, е/о, е/у, е/и, и/у, о/у, а/о*, вокализацију и факултативне вокале *а, е, у*. У консонантском систему анализирали смо саоднос *ф/в/хв, с/ф, в/х, х/ј, гњ/њ, шт/ћ, с/ш, с/т, т/ц, с/з, п/ч, х/к*.

4. Број посебних издања из акцентологије је мањи у односу на фонетику и фонологију, али је ипак значајан: од 305 радова које смо анализирали 16 се односи

на акцентологију, што чини 5%. Српске публикације су нешто бројније у односу на хрватска (10 : 6, процентуално 62% : 38%).

5. Прву и једну од најзначајнијих студија о акценту написао је Ђуро Даничић (у Бечу 1851, која је прештампана у Земуну 1925. године). У српској лингвистици акценатима су се највише бавили Павле Ивић, Михаило Стевановић и Асим Пецо. Темеље хрватској акценатској школи ударио је Стјепан Ившић. Посебно је значајна његова студија Прилог за славенски акценат (препађена дисертација), која је, према неким оцјенама, први рад посвећен искључиво словенском акценту. О акценту су објавили посебна издања Јосип Матеша, Стјепан Вукушић и Зоран Зоричић. Важно је напоменути да су се српскохрватским акцентом бавили много познати слависти као што је Аугуст Лескин, Роман Јакобсон и др.

6. О акценатским разликама не постоји за сада ниједан посебан рад. Стога нам остаје да укратко укажемо на неке тенденције у тумачењу и рјешавању акценатских проблема српског, хрватског и бошњачког језика.

7. Садашња акценатска ситуација је веома дифузна и компликована, како на подручју језика који се називају српски, хрватски и босански/бошњачки, тако и на појединим њиховим дијеловима. У српској и хрватској лингвистици запажамо читав низ подударности, рецимо: 1. не доводи се у питање новоштокавска акценација као основа стандардног изговора, 2. нико не спори да је садашња ситуација у много чему другачија од времена Вука и Даничића, 3. готово на свим подручјима постоји нарушавање норми, прије свега, кад је у питању појава силазних акцената на унутрашњим слоговима и ултими те обавезност преношења акцента на проклитику. Постоји изражена тежња да се норма што више усагласи са реалном праксом. Такође све се више чују позиви да се преиспитива оправданост оријентације на народни језик.

У одређивању и мијењању акценатске норме не мали значај игра људски фактор. На теоретско и практично разматрање акценатских проблема важан утицај има ситуација у којој су главни ноциоци српске и хрватске акцентологије сишли са сцене средином и крајем прошлог стољећа (са српске, прије свега, имамо у виду Александра Белића, Павла Ивића и Михаила Стевановића, а са хрватске Стјепана Ившића) или се налазе у таквој животној доби да данас нису у стању да се активно и интензивно баве акценатског проблематиком (са српске стране Асим Пецо, са хрватске Далибор Брозовић, Иво Шкарић, Стјепан Вукушић). То што су велики, познати и признати акцентолози завршили своју активну каријеру прати негативна појава: занимања у српској, хрватској и бошњачкој лингвистици за акценатске проблеме није више тако снажно као прије па се сада на прсте могу пребројати они који данас дају значајани допринос на овоме плану. Хрватским правим акцентолозима назвали бисмо Ивана Зоричића и Блаженку Мартиновић, прозодолозима покојног Ивана Иваса, Марка Ликера и Еленмари Плетикос, а у оне којима акцентологија није примарна оријентација (који се, између осталог, баве и акценатима или су понешто о њима писали и писали), спада, рецимо, Дамир Хорга, Булчу Ласло, Крешимир Мићановић, Иво Прањковић, Марко Самарџија и Јосип Силић. У српској лингвис-

Јелицу Михајлов-Јокановић, а у трећу групу Драгољуба Петровића, Егона Фекетеа, Радослава Ђуровића, Слободана Реметића и др. У бошњачкој лингвистици није нам познат нико ко би се данас могао окарактерисати као прави акцентолог.

8. Данас је централно питање како ће и колико три стандарда ићи дубоко и широко у реформи акценатског система. Садашњу нормативну акценатску констелацију можемо упоредити са шахом и казати да се српска ситуација може окарактерисати као пат-позиција, хрватска као мат-позиција, бошњачка као старт-позиција, а црногорска као блок-позиција. Покушаћемо да укратко објаснимо шта имамо у виду.

Хрватска лингвистика је најдаље отишла у преиспитивању акценатске норме, и ако игдје дође до радикалних реформи, биће то у Хрватској. У њој се много више и отвореније говори о превазиђености старе норме, потреби напуштања старих позиција и прихватања реалног стања.⁶ Сама социолингвистичка ситуација даје томе значајан допринос (посебно изразита тенденција да се хрватски језик што више разликује од српског језика и тежња ка повратку на рјешења која су била прије постојања српскохрватског језика). Углавном, сада је створена ситуација из које могу да изникну радикалнија акценатска рјешења. У прилог овоме говори и податак, за који не знамо колико је поуздан, али је илустративан: да је нагласна норма највећим дијелом утврђена и да је остало спорног „свега“ 20–30% случајева (Мартиновић 2004). Стога смо то и назвали мат-позицијом: хрватски лингвисти налазе се у ситуацији када могу да повуку заврши потез. Ако ову ситуацију даље асоцијативно вежемо за шах, рекли бисмо да се не ради о брзопотезној игри (јер интензивна дискусија о акценатској преоријентацији траје више од пола вијека), а поготово не о симултанци, већ је у питању игра на неколико плоча, у којој се као саиграчи или сепаранти појављују, прије свега Далибор Брозовић, Иво Шкарић, Стјепан Вукушић и Зоран Зоричић. Глобано, игра се врти око три концепта, које је Марко Самарџија овако назвао: 1. традиционална концепција, која тежи што мањим промјенама, 2. концепција која заговара преобразбу прозодијске норме према стању у западном новоштокавском идиому, 3. концепција која афирмише урбане идиоме, прије свега загребачки (Самарџија 1999: 333). Хрватску мат-позицију карактерише (1) спремност да се озваниче (признају као нормативни) силазни акценти на унутрашњим слоговима и на ултими, (2) настојање да се искључи обавезност преношења силазних акцената на проклитику, (3) толерисања нестајања постаценатских дужина,

⁶ „Караџић-Даничићев нагласни сустав, који је преузео и Томо Маретић, узроковао је нагласнонормативна превирања у XX. ст. не само у хрватском стандардном језику него и у српском стандардном језику, но опсег и последице пријепора нису исти на једној и на другој страни. Одмаца од пре-скриптивне нагласне норме у српском стандардном језику говоре о самосвојном развоју хрватске нагласне норме, и обратно, па их се не смије занемарити у повијесном прегледу нагласног нормирања [...] Језикословци, који су се бавили прозодијом хрватског стандардног језика, били су супласни у једноме: језична употреба (најчешће звана употребна или узусна норма) разликује се од записане, класичне норме, тзв. Караџић-Даничић-Маретићеве, и једино је она стварно функционирала и функционира у хрватском језику.“ (Мартиновић 2007). Иво Прањковић тврди да је хрватска ортоепска норма већ у хрватском језику.

(4) разумијевање за помјерање акцента улијево, (4) примарна или значајна оријентација на употребну норму. Индикативно је да актери мат-позиције (иако неки од њих заговарају врло радикална рјешења) избјегавају да повуку заврши потез, што говори о томе да и они схватају озбиљност и далекосежност таквог чина. Опрезност у завршници посебно је необична код Далибора Брозовића, јер у његовим радовима (нама доступним) не налазимо чисту позицију, јасно изјашњавање.

У српској лингвистици много је мање изражена жеља да се акценатска норма радикално мијења. Од читавог низа разлога посебно бисмо истакли дуализам који влада на српском говорном подручју. Наиме, на великом дијелу српског језика чува се четвороакценатски систем са правилима која се углавном поштују. На другом дијелу дошло је до знатног нарушавања акценатске норме, које се огледа, прије свега, у појави силазних акцената на унутрашњим слоговима и ултими, у факултативности проклIZE и губљењу дужина. Први модел Драгољуб Петровић назива источним, а други и западним (Петровић 1999). Будући да су они у великој мјери супротстављени и некомпатибилни, веома је тешко наћи неко рјешење које би одговарало стању и на једном и на другом подручју. Другим ријечима, српски лингвисти имају везане руке, они су спутани да предложе неко рационално, па и компромисно рјешење. Из тих смо разлога такву ситуацију назвали пат-позицијом. Ову метафору изразито потенцира став да ће српски језик морати још задуго да толерише двије стандардне прозодијске норме (Петровић 1999). У тој српској пат-позицији запажа се неколико нових појава. Једна од њих се састоји у напуштању истраживања нештокавских дијалеката (чакавског и кајкавског). Највећи српски акцентолози Александар Белић и Павле Ивић интензивно су се бавили нештокавским акцентом, а то су нешто мање чинили и други истраживачи (Радослав Бошковић, Асим Пецо и Михаило Стевановић). У савременој српској акцентологији готово да се не примјећује таква заинтересованост.⁷ У њој је дошло до смјене генерација, која није довела до квалитативних помака, већ обрнуто: има негативан тренд. Данашња српска акцентологија је далеко од тога да има ауторитете формата Александра Белића или Павла Ивића. У српској пат-позицији добија се утисак да значајан фактор представљају они који обликују глобалну оријентацију, а не вуку јавне потезе. Овдје је значајна улога Милке Ивић. Колико нам је познато, она у последње вријеме није објављивала посебне радове о акценатској проблематици, али директно или индиректно утиче на обликовање ставова и рјешења, која могу бити далекосежна за српску акцентологију.

У вези са српско-хрватским акценатским саодносима интересантна су запажања Блаженке Мартиновић, која је анализира одступања од проскриптивне акценатске норме у ова два језика (Мартиновић 2007). Она је дошла до сљедећих закључака: „Одмаца у хрватском и у српском стандардном језику од 'класичне' нагласне норме имају исти узрок – разилажење прописа и узуса. У двадесетоме столећу хрватски су језикословци прво упозоравали на разлике од проскриптивне

⁷ Истина, и на хрватској страни се запажа слична оријентација и интересовање.

норме (преузете и у приручницима често преписиване тзв. Караџић-Даничић-Матетићеве норме) – које нису биле резултат развоја језика него занемаривања западноновоштокавских значајки. Истовремено су акцентолози градили (хрватску) кодификацијску норму (која је израстала из језичне упорабе) те крајем прошлога стољећа све више указивали на одмаке од те кодифициране норме – као развојни резултат (нпр. утјецај органских идиома и посуђивања на стандард видан је у силазних нагласака непочетнога слога који се све више чују у бољој језичној пракси те се налазе и у нормативним приручницима с ознаком 'разговорно'). С друге стране, српски су језикословци цијело прошло стољеће градили кодификацијску норму која је почивала на источноновоштокавским значајкама, и с временом упозоравали на одмаке – посљедицу развоја језика, поједностављивања (нпр. појава аналогичких нагласака) те његова контакта с другим идиомима (који нису били и основицом Караџић-Даничићева наглашавања). Посљедице су, дакле, биле у многоне различите у хрватскоме и у српскоме стандардном језику те њихова стандардна наглашавања (темељена на својим основицама) настављају самосвојан развој.“ (Мартиновић 2007: 13).

9. Бошњачку акценатску позицију назвали смо старт-позицијом јер је стандардизација бошњачког језика још увијек на почетку па тако сложена проблематика каква је акценатска захтијева доста времена и напора да се размотри и евентуално мијења. Што се тиче црногорске блок-позиције, она је таква због опште социолингвистичке ситуације коју одликује јака поларизација на двије струје. Рјешавање акценатске проблематике је блокирано чињеницом што питање назива језика и његове стандардизације још увијек није ријешено. Све док се Црногорци не определијеле у ком ће правцу креирати језичку политику у новонасталој самосталној држави акценатска проблематика налазиће се у блок позицији.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1996а: **Бабић, Стјепан**. – Благозвучно а. – У: Бабић Стјепан. Хрватски јучер и данас. – Загреб: Школске новине. – С. 36–38.
- Бабић 1996б: **Бабић, Стјепан**. – Сребрена улица у Загребу. – У: Бабић Стјепан. Хрватски јучер и данас. – Загреб: Школске новине. – С. 146–148.
- Даничић 1925: **Даничић, Ђуро**. Српски акценти. – Београд – Земун: Графички завод „Макарије“. – 320 с.
- Даничић 2002: **Даничић, Ђуро**. Разлике између језика српскога и хрватског. – У: Милосављевић Петар. Срби и њихов језик: Хрестоматија. – Београд: Требник. – С. 301–304.
- Губерина/Крстић 1940: **Губерина, Петар; Крстић, Круно**. Разлике између хрватскога и српскога књижевног језика. – Загреб: Матица хрватска. – 220 с.
- Крмпотић 2001: **Крмпотић Маријан**. Хрватски језички приручник. – Клоштар Иванић: Агапа. – 454 с.

- Мартиновић 2007: **Мартиновић, Блаженка**. О наглашавању двају јужнословенских стандардних језика. – У штампи. 17 с.
- Петровић 1999: **Петровић, Драгољуб**. Две српске акценатске норме. – У: Актуелни проблеми граматике српског језика. – Суботица – Београд: Градска Библиотека Суботице – Народна библиотека Србије – Институт за српски језик САНУ. – С. 227–231.
- Прањковић 2001: **Прањковић, Иво**. За демократизацију хрватске ортоепске норме. – У: Језик и демократија. – Сарајево: Институт за језик. – Посебна издања. – Књ. 12. – С. 299–306.
- Протуђер 2004⁴: **Потуђер, Илија**. Правилно говорим хрватски 3: Практични језични савјетник. – Сплит: Наклада Протуђер. – 270 с.
- Тошовић 2006: **Тошовић, Бранко**. Фонетско-фонолошке разлике између босанског/бошњачког, хрватског и српског језика (стандардолешка рјешења). – У: Језикова преданост: Академику проф. др. Јовету Топоришичу об 80-летици. – Марибор: Зора. – С. 165–181.
- Ваљевац 2005: **Ваљевац, Наила**. Стандардна новоштокавштина и језичка ситуација у Босни и Херцеговини. – У: Радови Института за језик. – Сарајево. – Књ. XVII. – С. 1–110.

Бранко Тошовић

ФОНЕТИКО-ФОНОЛОГИЧЕСКИЕ И ПРОСОДИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ СЕРБСКИМ, ХОРВАТСКИМ И БОШНЯЦКИМ ЯЗЫКАМИ (различия в изученности и изученность различий)

Резюме

В настоящей работе рассматриваются два вопроса: 1. насколько изучена фонологическая, фонетическая и просодическая системы сербского, хорватского и бошняцкого языков, 2. насколько изучены фонологические, фонетические и акцентологические различия между упомянутыми языками.

Автор констатирует, что фонологическая, фонетическая и просодическая системы сербского, хорватского и бошняцкого языков являются предметом различных исследований в рамках научных проектов, докторских и кандидатских диссертаций. Об этом также опубликовано значительно количество работ в периодике. Фонетика и фонология занимают второе место (17,5%) в системе языковых дисциплин (фонетика 12%, фонология 5,5). Почти все отдельные издания опубликованы в рамках сербского и хорватского языкознания (95%). Сербские издания более многочисленны, чем хорватские (51% : 44%). Издания по фонетике преобладают по отношению к фонологии (75% : 25%). В сербском языкознании более выражен разрыв между фонетикой и фонологией (82% : 18%), чем в хорватском (64% : 36%). Фонетические различия не изучены на материале более широкого материала, и этим занимались почти исключительно хорватские языковеды.

Число отдельных изданий по акцентологии...